

Gozd v Sloveniji 2

dr. Darja Skribe - Dimec,
Pedagoška fakulteta, Univerza v Ljubljani

Na stenski sliki Gozd v Sloveniji 1, ki smo jo objavili v prejšnji številki Naravoslovne solnice, smo predstavili razveseljiv podatek, da je Slovenija tretja najbolj gozdnata država v Evropski uniji. Z grafičnega prikaza na stenski sliki lahko učenci razberejo tudi podatek, katere so štiri najpogostejše drevesne vrste v slovenskih gozdovih. Spoznajo še devet pogostih drevesnih vrst (smreko, jelko, macesen, tiso, bukev, hrast, pravi kostanj, lipo in oreh) in nekatere njihove dele, s poezijo spoznajo vrednote gozda in so opomnjeni, da v gozdu živijo tudi živali. K stenski sliki smo pripravili tudi osebne izkaznice dreves, na katerih so zbrani ključni in najbolj zanimivi podatki o predstavljenih drevesnih vrstah.

Tej številki Naravoslovne solnice je priložena stenska slika Gozd v Sloveniji 2. Na njej bodo učenci videli, da je večina Slovenije poraščena z gozdom, spoznali slovenske drevesne rekorderje (kako visoko je najvišje slovensko drevo, kolikšen

je obseg najdebelejšega slovenskega drevesa in koliko je staro najstarejše slovensko drevo) ter še enajst v Sloveniji dokaj pogostih drevesnih vrst in njihovih delov (rdeči bor, črni bor, cipreso, mali jesen, gaber, javor, platano, brest, brezo, vrbo in topol). Tudi to stensko sliko dopolnjujejo osebne izkaznice dreves, ki jih je dovoljeno fotokopirati. Navodila za delo s stensko sliko so napisana v prejšnji številki revije. Želimo si, da bi učenci pri spoznavanju gozda in dreves uživali, se naučili prepoznavati najpogostejša drevesa, ki rastejo v Sloveniji, spoznali uporabnost dreves in nekaj zanimivosti o njih ter postali ponosni, da ima Slovenija toliko gozda.

Osebne izkaznice dreves

RDEČI BOR

Splošne značilnosti: Iglavec. Vednozeleno drevo. Vetrocvetka.

Razširjenost: Raste po vsej Sloveniji. Od vseh vrst borov je rdeči bor najpogostejši.

Videz: Zraste do 30 metrov visoko. Oblika krošnje je odvisna od pogojev za rast. Lubje je na zgornjem delu debla rumenkastordeče in se lušči. Igllice so kratke, dolge od 4 do 7 centimetrov, in združene po dve skupaj v šopek. Igllice so mehke, nebodeče in sivozelene barve. Moški storži so rumeni, podolgovato jajčasti in združeni v skupine. Ženski storži so rdeči ali rjavi in zrastejo na koncu vejice. Na razglednici so narisani

moški storži. Zreli ženski storži so podolgovato jajčasti, zašiljeni in dolgi od 3 do 7 centimetrov. Luske imajo značilno grbico.

Uporabnost: Les je lahek in mehek. Iz njega izdelujejo pohištvo, okna, vrata itd. V iglicah je veliko vitamina C in eteričnih olj, zato jih uporabljajo v zdravilstvu. Iz rdečega bora so nekoč pridobivali smolo. Smolnate borove trske so nekoč uporabljali za razsvetljava. Fosilno smolo, ki je tekla iz poškodovanih borovih dreves, imenujemo jantar.

Zanimivosti: Je nezahtevna vrsta in zelo dobro prenaša mraz. Živi lahko do 600 let. V 2 do 3 letih zamenja vse iglice. Na moških storžih nastane ogromno cvetnega prahu, zaradi katerega so tla lahko rumene barve. Cvetni prah pri nekaterih ljudeh povzroča alergije. Rdeči bor je ena od najuporabnejših drevesnih vrst v Evropi in Aziji. Na Daljnem vzhodu je bor simbol nesmrtnosti. Tudi pri starih Grkih so borovi storži v rokah boga Dioniza izražali nesmrtnost rastlin. V Sloveniji uporabljajo bor pri nekaterih ljudskih običajih.

ČRNI BOR

Splošne značilnosti: Iglavec. Vednozeleno drevo. Vetrocvetka.

Razširjenost: Raste v prepadnih in težko dostopnih predelih. Pogost je na Krasu, kjer so ga nasadili ljudje.

Videz: Zraste do 40 metrov visoko. Krošnja je temna. Lubje je temno, sivo-črno, debelo, z globokimi razpokami. Igljice so dolge od 8 do 16 centimetrov in združene po dve skupaj v šopek. Igljice so trde, bodeče in temno zelene barve. Moški storži so rumeni in združeni v skupine. Ženski storži so rdečkasti in na koncu vejice. Na razglednici so narisani moški storži.

Zreli ženski storži so jajčasti, dolgi od 4 do 8 centimetrov.

Uporabnost: Les je težek in mehek. Uporabljajo ga v gradbeništvu in mizarstvu. Iz njega so nekoč pridobivali smolo. Z načrtnim sajenjem ga uporabljajo za zaščito proti vetru.

Zanimivosti: Živi lahko do 500 let. V 4 do 8 letih zamenja vse iglice. Storži se v suhem vremenu odprejo, v vlažnem pa zaprejo. Nekoč so Kras poraščali hrastovi in bukovi gozdovi. Veliko hrastov so posekali in uporabili za pilote, ki podpirajo palače v Benetkah, in za gradnjo ladij. Pretirano sekanje in paša živine sta povzročila ogolitev Krasa. Pred stotimi leti so Kras uspešno pogozdili s črnim borom. Je nezahtevna vrsta, ki je odporna tudi proti onesnaženemu zraku. Na Krasu še vedno lahko vidimo drevesa, ki imajo del debla zarezanega v obliki črke V. Tako so nekoč zbirali smolo.

CIPRESA

Splošne značilnosti: Iglavec. Vednozeleno drevo. Vetrocvetka.

Razširjenost: Vsa drevesa v Sloveniji so nasajena. Raste le na Primorskem, saj ne prenese nizkih temperatur.

Videz: Zraste do 30 metrov visoko. Krošnja je ozka in stožčaste oblike. Lubje se lušči v trakovih. Listi imajo obliko lusk. Moški storži so podolgovati, rumeni in zrastejo na koncu vejic. Ženski storži so majhni, okrogli in težko opazni. Na razglednici je narisani moški storž. Zreli ženski storži so okrogli, sprva zeleni, nato rjavi.

Uporabnost: Ljudje ciprese cenijo predvsem zaradi lepega videza in kakovostnega lesa. Les je trden, prožen, lep, lepo dišeč in trajen. Nekoč so ga uporabljali za izdelavo zabojev za shranjevanje dragocenosti, za vrata svetišč, za krste, sode in za gradnjo čolnov. Danes ga uporabljajo za notranjo opremo gliserjev in za izdelavo kitar, rezbarji pa iz njega izdelujejo igrače in umetniška ohišja mobilov. Iz listov pridobivajo olje, ki ga uporabljajo v zdravilstvu in za izdelovanje moških parfumov.

Zanimivosti: Raste le v sredozemskih deželah. Živi lahko zelo dolgo, celo več kot 1000 let. Ker je vednozeleno in doseže visoko starost, je simbol nesmrtnosti, zato je priljubljeno okrasno drevo, še zlasti na pokopališčih. V Sloveniji ciprese uspešno rastejo le na Primorskem, drugod po Sloveniji pa rastejo vrste, podobne cipresi, na primer ameriški klek ali tuja. Po eni od legend naj bi bil Kristusov križ narejen iz cipresovega lesa.

GABER

Splošne značilnosti: Listavec. Listopadno drevo. Vetrocvetka.

Razširjenost: Raste skoraj po vsej Sloveniji, predvsem v nižinah. Dobro uspeva tudi v mestnem okolju.

Videz: Zraste do 25 metrov visoko. Drevo je od daleč zelo podobno bukvi. Lubje je sive barve. Listi so enostavni, podolgovato jajčasti, z dvojno nažaganim robom in 12 do 14 pari izrazitih žil. Cvetovi so enospolni in rastejo na istem drevesu. Moški cvetovi so združeni v do 6 centimetrov dolge mačice. Ženska socvetja so manjša, velika

le 2 centimetra, zelena in na zgornjem delu nekoliko rdečkasta. Na razglednici je narisano moško socvetje. Plodovi so drobni oreški, pritrjeni na spodnji del tridelnega krilca. Plodovi so združeni v viseče klase, dolge do 15 centimetrov.

Uporabnost: Zelo dobro prenaša obrezovanje, zato ga uporabljajo za žive meje. Les je trd in močan, vendar na prostem slabo obstojen. Uporabljajo ga za kurjavo, za kladivca pri klavirjih in za dele pihal. Nekoč so iz njega izdelovali prečke pri kolesih vozov, zobce mlinskih koles, krogle za balinanje, keglje in različna lesena orodja. Listje so uporabljali za krmljenje živine.

Zanimivosti: Cvetni prah povzroča alergije. Gaber se od bukve razlikuje po dvojno nazobčanem listnem robu (pri bukvi rob ni nazobčan) in krilatih plodovih (pri bukvi je plod žir). Listi postanejo jeseni rumene barve. Suhi listi ostanejo še dolgo na drevesu. Plodovi so na drevesu do zime. Na razglednici je navadni ali beli gaber. V Sloveniji je pogost tudi črni gaber, ki ga prepoznamo po plodovih, ki spominjajo na plodove hmelja.

JAVOR

Splošne značilnosti: Listavec. Listopadno drevo. Žužkocvetka.

Razširjenost: Raste po vsej Sloveniji, do nadmorske višine 1700 metrov.

Videz: Zraste do 40 metrov visoko. Ima močno deblo. Lubje je rjavo, razpokano in se lupi. Listi so veliki do 20 centimetrov, deljeni v 5 krp (tri sredinske krpe so bistveno večje od obeh stranskih). Pecelj je dolg od 4 do 25 centimetrov. Cvetovi so dvospolni, združeni v do 12 centimetrov dolga, zelena, viseča grozdasta socvetja. Plod je krilat («heli-kopter»). Krilci sta nameščeni v obliki črke V.

Uporabnost: Les je skoraj bel, srednje težek, srednje trd in se lepo obdeluje. Je eden izmed najbolj cenjenih lesov domačih listavcev. Ker na prostem ni obstojen, ga uporabljajo predvsem za notranjo opremo. Iz njega izdelujejo tudi biljardne palice, flavte, fagote, godala, pa tudi igrače in kuhinjsko opremo: valjarje, deščice za rezanje, kuhalnice in druge kuhinjske pripomočke. Javorov furnir uporabljajo za izdelovanje dna pri violinah. Čebele delajo javorov med. Liste so nekoč uporabljali za krmo.

Zanimivosti: V jeseni postanejo listi lepe rumene barve. Pogosto je nasajen ob cestah, saj mu sol ne škoduje. Na razglednici je gorski ali beli javor. Poznamo še veliko drugih vrst javorov, na primer ostrolistni javor, maklen, trokrpi javor, japonski javor. Nekatere vrste imajo v jeseni izrazito rdeče liste. V Severni Ameriki iz drevesnega soka sladkornega javora pridobivajo javorov sirup, njegov list pa je upodobljen na kanadski zastavi.

PLATANA

Splošne značilnosti: Listavec. Listopadno drevo. Vetrocvetka.

Razširjenost: Je pogosto drevo v mestih, saj dobro uspeva v onesnaženem okolju. Vsa drevesa v Sloveniji so nasajena.

Videz: Zraste do 40 metrov visoko. Krošnja je mogočna in široko razvejana. Lubje je izrazito lisasto in se lupi v velikih tankih ploščah. Listi so dlanasto krpasti (3 ali 5 krp) in do 25 centimetrov veliki. Srednja krpa je skoraj tako dolga kot

široka. Pecelj je dolg od 3 do 10 centimetrov in na koncu močno odebeljen. Iz peclja izhajajo 3 glavne žile. Cvetovi so enospolni in rastejo na istem drevesu. Moški cvetovi so združeni v zelena, viseča, kroglasta socvetja. Ženski cvetovi so združeni v rdeča, viseča, kroglasta socvetja. Na razglednici je narisano žensko socvetje. Soplodja so okrogla, do 3 centimetre velika in po 2 ali 3 na istem peclju. Plodovi so drobni in na enem koncu močno dlakasti.

Uporabnost: Platane so cenjena okrasna drevesa, ki dajejo veliko sence. Les uporabljamo za kurjavo, notranjo opremo, pohištvo, zaboje, sode in glasbila.

Zanimivosti: Platane so med najdebelejšimi drevesi v Sloveniji. Obseg najdebelejše slovenske platane je skoraj osem metrov. Listi platane so podobni javorovim listom, na kar je mogoče sklepati tudi iz imena: javorolistna platana. Listi platane imajo tri glavne žile, listi javorja pa pet. Pri javoru listi izraščajo v parih, pri platani pa ne. Soplodja platane ostanejo pogosto na drevesu vso zimo.

TOPOL

Splošne značilnosti: Listavec. Listopadno drevo. Vetrocvetka.

Razširjenost: Raste po vsej Sloveniji, največkrat po nižinah in gričevju, do nadmorske višine 800 metrov. Pogosto ga lahko vidimo ob rekah.

Videz: Zraste do 35 metrov visoko. Krošnja je široka, z močnimi vejami. Lubje je sivorjave barve. Listi so trikotne oblike, dolgo koničasti, dolgi od 5 do 10 centimetrov. Spodnja stran listov je svetlejša. Listni pecelj je sploščen. Cvetovi so enospolni in rastejo na ločenih drevesih. Moški cvetovi so združeni v od 4 do 6 centimetrov dolge, škrlatnordeče mačice. Ženski cvetovi so prav tako združeni v od 10 do 15 centimetrov dolge, pecljate, rumenozelene mačice. Na razglednici je narisano

moško socvetje. Posamezen plod je rjava glavica, v kateri so bela, močno puhasta semena.

Uporabnost: Les je lahek, mehek, slabe kakovosti. Uporabljajo ga za pohištvo, leseno embalažo, cikle, vžigalice, kot gradbeni les, za papir in oglje. Brste uporabljajo v zdravilstvu. Sadijo ga kot okrasno drevo, še posebej sorto, imenovano laški topol, ki zraste do 40 metrov visoko in ima ozko krošnjo. Topole sadijo tudi za zaščito pred vetrom.

Zanimivosti: Dobro prenaša onesnažen zrak, zato ga pogosto sadijo po parkih in drevoredih. Starejša drevesa so krhka in se rada podirajo. V začetku poletja se včasih zdi, kot da sneži. To so v resnici semena topola, ki jih raznaša veter. Puhasta semena povzročajo težave astmatikom, cvetni prah pa alergije. Topol ima različne simbolne pomene: uporabljali so ga za darovanje grškemu bogu Zevsu, kot pogrebno drevo, v Franciji pa je zaradi izjemno hitre rasti simbol svobode. Na razglednici je črni topol (sorta laški topol), poznamo pa še druge vrste topolov, na primer beli topol in trepetlika.

VRBA

Splošne značilnosti: Listavec. Listopadno drevo. Žužkocvetka.

Razširjenost: Raste po vsej Sloveniji, največkrat v nižinah, ob rekah in potokih.

Videz: Bela vrba zraste do 25 metrov visoko. Krošnjo sestavljajo dve ali tri močnejše veje. Tanjše veje so obrnjene navzdol. Lubje ima vzdolžne in prečne razpoke. Listi so ozkosuličasti, dolgi od 5 do 10 centimetrov. Na spodnji strani so srebrnkasto dlakavi. Cvetovi so enospolni in rastejo na ločenih drevesih. Moški cvetovi so združeni v vitke, do 6 centimetrov dolge rumenkaste mačice. Ženski cvetovi so prav tako združeni v podobne mačice, le da so zelene barve. Na razglednici je narisano moško socvetje. Plod je rjava glavica, v kateri so bela, puhasta semena. Več plodov skupaj spominja na mačico.

Uporabnost: Les ni kakovosten, saj je krhek, neprožen in slabo obstojen. Iz njega izdelujejo zabožke, cokle, igrače, zobotrebce, vžigalice, lesno oglje itd. Včasih so za zniževanje telesne temperature, lajšanje bolečin in uničevanje bakterij uporabljali vrbovo lubje, danes pa uporabljamo aspirin, v katerem je ista snov, le da je narejena na umeten način. Tudi liste in mačice uporabljajo v ljudskem zdravilstvu. Vrbove veje so lahko upogljive, zato jih uporabljajo za izdelovanje košar in za privezovanje vinske trte.

Zanimivosti: Listi se srebrnkasto bleščijo. Obrezano drevo zgleda kot človek s štrlečimi lasmi. Njena življenjska doba je kratka, manj kot 100 let. Debla starih dreves so pogosto votla, ker les hitro razpada. Vrba simbolizira žalost, nesrečno ljubezen, naši predniki pa so ji pripisovali zaščitno moč. Dlakasta semena lahko povzročajo težave astmatikom. Na razglednici je bela vrba, poznamo pa še mnogo drugih vrst vrb, na primer vrbo žalujko, ivo, sivo in rdečo vrbo. Vse vrbe nimajo povešenih vej in tudi oblike njihovih listov so različne.

MALI JESEN

Splošne značilnosti: Listavec. Listopadno drevo. Žužkocvetka.

Razširjenost: Raste predvsem na sončnih pobočjih po vsej Sloveniji, največ do nadmorske višine 800 metrov.

Videz: Zraste do 15 metrov visoko. Krošnja je močno razraščena, deblo je kratko. Lubje je sivo in gladko. Listi so veliki od 10 do 25 centimetrov in sestavljeni iz 5 do 9 lističev. Cvetovi so dvospolni in združeni v bela, rahla peresasta socvetja. Plodovi so podolgovati, do 4 centimetre dolgi, rjavi in krilati. Seme je na koncu krilca.

Uporabnost: Les je trd, elastičen in se dobro obdeluje. Uporabljajo ga v kolarstvu in za kurjenje. Liste uporabljajo za barvilo. Čebele medicino predelajo v med. Z listi se hranijo ovce in koze.

Zanimivosti: Na začetku maja ga z lahkoto že na daleč prepoznamo po velikih belih socvetjih. Plodovi pogosto ostanejo na drevesu vso zimo. Stari Grki so iz lesa izdelovali nožnice za meče, ročaje sulic in kopij. V antiki so sok iz mladih listov uporabljali kot zdravilo proti kačjim ugrizom. Včasih so v lubje zarezali, da so dobili sok, ki se je na zraku strdil v tako imenovano mano. To so že v srednjem veku uporabljali za zdravilo in hrano. Poleg malega jesena rasteta v Sloveniji veliki in ostroplodni jesen.

BREST

Splošne značilnosti: Listavec. Listopadno drevo. Vetrocvetka.

Razširjenost: Raste posamezno po vsej Sloveniji, največ po gričevju in nižinah.

Videz: Zraste do 40 metrov visoko. Deblo je kratko, krošnja močno razvejana. Lubje je vzdolžno globoko razpokano. Listi so pri listnem peclju značilno nesimetrični, zato je ena polovica lista večja od druge. Listi so podobni listom gabra. Cvetovi so dvospolni, združeni v kratkopezlato, šopasto socvetje rdečkaste barve. Plodovi so široko krilati oreški.

Uporabnost: Ker dobro prenaša obrezovanje, ga uporabljajo za žive meje. Les je kakovosten, zelo dobro prenaša vlago. V pohištveni industriji ga uporabljajo za gradnjo čolnov in mostov. Nekoč so ga uporabljali za izdelavo lokov in kopit pušk ter za oporo trtam v vinogradih. Z listi so včasih hranili ovce.

Zanimivosti: Nekateri, predvsem mlade veje imajo značilna vzdolžna plutasta rebra. Na razglednici je poljski brest, poznamo pa še druge vrste brestov, na primer goli in dolgopezljati brest. Breste ogroža bolezen, ki jo povzročajo glivice.

BREZA

Splošne značilnosti: Listavec. Listopadno drevo. Vetrocvetka.

Razširjenost: Posamično raste po vsej Sloveniji, redkejša je le na Primorskem. Raste do nadmorske višine 1800 metrov.

Videz: Zraste do 30 metrov visoko. Krošnja je redka, konci vej se povešajo. Lubje je bele barve s temnimi razpokami. Listi so enostavni, okrogle do trikotne oblike, z značilnim koničastim vrhom. Dolgi so do 7 centimetrov. Cvetovi so enospolni in rastejo na istem drevesu. Moški cvetovi so združeni v do 6 centimetrov dolge, rumenkastorjave, viseče mačice.

Ženski cvetovi so združeni v do 2 centimetra dolge, tanke, pokončne in pecljate, zelenkaste mačice. Na razglednici je narisano moško socvetje. Plodovi so drobni krilati oreški, združeni v goste, viseče mačice, ki razpadejo, ko dozori.

Uporabnost: Les je srednje trd, srednje težek, elastičen in slabo obstojen. Uporabljajo ga v mizarstvu in rezbarstvu. Iz njega izdelujejo zobotrebce, okvirje slik, tobačne pipe, papir, oglje in drugo. Ker med gorenjem ne poka in ne prasketa, ga uporabljajo za odprte kamine. Listi, brsti in skorja imajo zdravilne lastnosti. Brezov sok ima prijeten okus. Uporabljajo ga tudi za krepitev lasišča. Skorja je trajna, zato iz nje izdelujejo različne izdelke: posode, kanuje (Indijanci). Nekoč so iz brezovega lesa izdelovali letalska krila in vijake, smuči, sani, motke za navijanje sukanca itd.

Zanimivosti: Breza je priljubljeno okrasno drevo. Ima kratko življenjsko dobo, saj živi le do 100 let. Zaradi lahkega semena, ki ga raznaša veter, hitre rasti in nezahtevnosti, se med prvimi naseli na pogoriščih in posekah. Cvetni prah povzroča alergije. Poleg navadne breze poznamo še druge vrste brez, na primer puhasto brezo.

Literatura:

Brus, R.: **Drevesne vrste na Slovenskem**, Ljubljana, Mladinska knjiga, 2004.

Eppinger, M.; Hofmann, H.: **Drevesa in grmi: Enostavno in zanesljivo določanje**, Kranj, Narava, 2005.

Godet, J. D.: **Domača drevesa in grmi**, Radovljica, Didakta, 2000.

Kotar, M.; Brus, R.: **Naše drevesne vrste**, Ljubljana, Slovenska matica, 1999.

Spohn, M.; Spohn, R.: **Katero drevo je to?**, Kranj, Narava, 2008.

Zauner, G.: **Listavci**, Sprehodi v naravo, Ljubljana, Cankarjeva založba, 1991.

Zauner, G.: **Iglavci**, Sprehodi v naravo, Ljubljana, Cankarjeva založba, 1989.